

หน่วยที่ 4

พัฒนาการสังคมไทย

*****

ตอนที่ 4.1 สังคมไทยในสมัยจารีต

4.1.1 กลุ่มคนในสังคม

ตั้งแต่สมัยอยุธยาแบ่งกลุ่มคนในสังคมอย่างกว้าง ๆ เป็น 2 ชั้น คือ

ชนชั้นปกครอง ประกอบด้วย

- **พระมหากษัตริย์** แนวคิดที่ใช้เน้นหลักในการกำหนดฐานะ อำนาจและหน้าที่มีวิวัฒนาการดังนี้

สมัยสุโขทัยพ่อขุน - *ธรรมราชา* → สมัยอยุธยา- *เทวราชา* → สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น- *เทวราชา* ที่มีสาระการปฏิบัติเป็น *ธรรมราชา* มากกว่า

- **เจ้านาย** คือญาติ พระราชโอรสและพระราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นชนชั้นที่มีการสืบสายเลือด ในเรื่องยศนั้นแบ่งเป็น “สกุลยศ” ได้รับมาตั้งแต่กำเนิด เป็นระดับชั้นจาก เจ้า → เจ้าฟ้า → พระองค์เจ้า หม่อมเจ้า ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือ “อิสริยยศ” ได้รับพระราชทาน เป็นระดับจาก พระ เป็นพระบรมราชา เป็นต้น และการทรงกรม เป็นกรมหมื่น กรมขุน กรมหลวง เป็นต้น

ในด้านอำนาจ เจ้านายแต่ละองค์มีไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ กำลังคนในการควบคุม(ไพร่หลวง) และความโปรดปรานที่พระมหากษัตริย์ทรงมีต่อเจ้านายพระองค์นั้น

- **ขุนนาง** เป็นคนกลุ่มน้อยในสังคม ที่มีทั้งอำนาจ อภิสัทธา และเกียรติยศ ทั้งนี้สังคมของพวกขุนนางเป็นสังคมค่อนข้างปิด เพราะมักวนเวียนกันอยู่ในกลุ่มของตน
  - **พระสงฆ์** ประกอบด้วยสมาชิก 2 พวก พวกที่บวชตลอดชีวิต นับเป็นแกนหลัก มีจำนวนไม่มาก และพวกที่บวชชั่วคราว คณะสงฆ์เป็นกลุ่มคนที่รวมชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมเข้าไว้ด้วยกัน เพราะไม่มีการกีดกันว่า ชนชั้นไหนที่จะบวชเป็นพระได้
  - **ชนชั้นถูกปกครอง** ได้แก่ ไพร่ ทาส โดยมีพระเป็นคนกลางในการเชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม
- นอกจากนี้ยังมีชนกลุ่มน้อยอีกหลายชาติ ที่สำคัญยิ่งคือ พวกชาวจีน

4.1.2 ระบบไพร่

ประเภทของไพร่ แบ่งเป็นไพร่สม และ ไพร่หลวง

- **ไพร่สม** เป็นไพร่ส่วนตัวของมูลนายที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ตามศักดินาของมูลนายแต่ละคน เพื่อรับใช้ทำงานส่วนตัว ไม่ต้องเกณฑ์มาทำงานโยธาให้รัฐ และเป็นมรดกสืบทอดให้ลูกหลานได้ รวมทั้งแลกเปลี่ยนกับไพร่สมของมูลนายอื่นได้ด้วย ไพร่ที่สังกัดกับ “กรม” ของเจ้านายที่ทรงกรมหรือที่มักเรียกว่า “กรมเจ้า” ถือเป็นพวกไพร่สมด้วย
- **ไพร่หลวง** เป็นไพร่ของพระมหากษัตริย์และเป็นไพร่ส่วนใหญ่ของราชอาณาจักร ไพร่หลวงเริ่มถูกเกณฑ์เมื่ออายุ 18 หรือ 20 ปี และปลดเมื่ออายุ 60 หรือ 70 ปี ระยะเวลาถูกเกณฑ์ในสมัยอยุธยาตอนปลายอยู่ในลักษณะ 1 เดือน เว้น 1 เดือน เรียกว่า “เข้าเดือนออกเดือน” รวม 1 ปี ถูกเกณฑ์ 6 เดือน นอกจากนั้นรัฐยังอนุญาตให้ไพร่ในบางพื้นที่ส่งสิ่งของหรือ “เงิน” แทนการถูกเกณฑ์แรงงานเรียกว่า “ไพร่ส่วย”

วิธีการควบคุมไพร่ ควบคุมตามลำดับจาก เจ้าหมู่ → มูลนายที่สูงขึ้นมา → ขุนนางผู้บริหารกรม → พระมหากษัตริย์

4.1.3 ระบบศักดินา มีบทบาทในสังคมไทยจารีต ดังนี้

1. การเป็นกลไกควบคุมการแจกจ่ายแรงงานหรือกำลังไพร่พล มูลนายที่ถือศักดินาสูงจะคุมไพร่จำนวนมากตามไปด้วย และมีสิทธิตั้งไพร่เป็นเสมียนทนาย เพื่อรับใช้ในงานต่าง ๆ เป็นเครื่องแสดงเกียรติยศและสถานะทางสังคมของมูลนาย
2. การเป็นโครงสร้างการจัดระเบียบชนชั้น แบ่งคนในสังคมเป็น 4 กลุ่ม คือ เจ้านาย ขุนนาง ไพร่ ทาส และกลุ่มคนนอกระบบไพร่คือ พระสงฆ์ และคนจีนอพยพ โดยกำหนดศักดินาลดหลั่นกัน แสดงถึงความรับผิดชอบควบคุมไพร่ตามจำนวนที่ถือศักดินา มูลนายระดับล่าง ถ้าทำความดีความชอบก็ได้เลื่อนเป็นมูลนายระดับสูงได้ ส่วนไพร่ (ศักดินา 10 – 25) ถูกเกณฑ์แรงงาน ก็ต้องจงรักภักดี ให้แรงงานและของกำนัลแก่มูลนาย เพื่อตอบแทนความคุ้มครองช่วยเหลือที่ได้รับจากมูลนาย

3. การเป็นสิทธิในการถือครองที่ดินแต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เพราะระบบศักดินาเป็นเพียงให้สิทธิในการถือครองที่ดินเพื่อบุกเบิกเพาะปลูกหาผลประโยชน์ (การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเพิ่งมีในรัชกาลที่ 5)

ตอนที่ 4.2 การเข้าสู่สังคมสมัยใหม่

4.2.1 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่

การปฏิรูปบ้านเมืองในทุก ๆ ด้าน ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ และเป็นพื้นฐานในการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ มีปัจจัย 3 ประการ

1. การแผ่อำนาจหรือการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งเข้ามาหาแหล่งวัตถุดิบ ตลาดการค้า และการขยายการลงทุน เพื่อตอบสนองการขยายตัวของกิจการด้านอุตสาหกรรม ประกอบกับแนวคิดของพลังชาตินิยมของชาติตะวันตก ทำให้แผ่อำนาจเข้ายึดครองบ้านเมืองต่าง ๆ เป็นอาณานิคมของตน

2. การขาดประสิทธิภาพของระบบไพร่และหน่วยงานราชการ ความหะหลวมจากการผ่อนคลาย การควบคุม และการปลดปล่อยแรงงานไพร่อันเนื่องจากความเจริญทางการค้าสำเภา และอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย เรือสำเภา และดีบุก เพื่อส่งตลาดต่างประเทศ และการหลั่งไหลของชาวจีนอพยพที่เข้ามา มีบทบาทในเศรษฐกิจไทย ราชการไทยมีภาระหน้าที่ บทบาทซ้ำซ้อน ก้าวถอยกัน แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว โดยที่ส่วนกลางไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง ด้วยเหตุที่อยู่ห่างไกลและการคมนาคมไม่สะดวกรวดเร็ว

3. การที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้วิทยาการตะวันตกกว้างขวางกว่าในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 มีการเสนอความเห็นเพื่อเปลี่ยนแปลงระเบียบบริหารแผ่นดิน การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย และเปลี่ยนจาก “สยามเก่า” มาสู่ “สยามใหม่”

4.2.2 ผลของการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่

การปฏิรูปบ้านเมืองในรัชกาลที่ 5 ทำให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1. การยกเลิกระบบไพร่ ใช้วิธีการค่อยเป็นค่อยไป เริ่มจากให้ไพร่สมเป็นไพร่หลวง เร่งเก็บเงินส่วยหรือเงินราชการ ใช้แรงงานชาวจีน จัดการทหารแบบตะวันตก มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124 (พ.ศ. 2448) จัดทำสำมะโนครัวแทนการสักไพร่

2. การเลิกทาส มีการใช้กฎหมาย 5 ฉบับ เพื่อเลิกทาสอย่างเป็นทางการเป็นขั้นตอน ตั้งแต่ พ.ศ.2417 จนสำเร็จใน พ.ศ. 2448 ใช้เวลา 31 ปี

3. การเคลื่อนที่ทางสังคมที่เปิดกว้างขึ้น เป็นการเลื่อนฐานะทางสังคม โดยที่เมื่อเลิกระบบไพร่แล้ว ประชาชนมีโอกาสศึกษาเล่าเรียน และทำงานอย่างอิสระ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นทุนนิยม ก็เป็นแรงกระตุ้นให้ทำงานในลักษณะต่าง ๆ ที่ยกฐานะของตนให้ดีขึ้น

4. การรับวัฒนธรรมตะวันตก ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เริ่มจากชนชั้นผู้นำก่อน แล้วขยายผ่านการศึกษาระบบใหม่ และระบบเศรษฐกิจแบบใหม่

ตอนที่ 4.3 ภาพรวมของสังคมไทยร่วมสมัย

4.3.1 โครงสร้างชนชั้น

โครงสร้างชนชั้นในสังคมไทยแบ่งออกเป็นชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง ส่วนปัจจัยที่ใช้กำหนดชนชั้นทางสังคม ได้แก่ ชาติตระกูล การศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ การงานอาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ ไปจนถึงค่านิยมทางสังคม

ส่วนการเลื่อนฐานะทางสังคมในสมัยร่วมสมัยมีปัจจัย 2 ประการ ได้แก่ การศึกษาซึ่งต่อเนื่องมาถึงการงานอาชีพ การมีฐานะที่ร่ำรวยมีเงินทองมาก นอกจากนั้นมีความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันในด้านโอกาสระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทในการเลื่อนฐานะทางสังคม

4.3.2 สังคมเมือง สังคมชนบท

ในสังคมในสมัยจารีตบ้านหรือหมู่บ้าน มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก ผู้คนในหมู่บ้านดำรงวิถีชีวิตในวิถีธรรมชาติทำเกษตรแบบพอเพียงชีพ มีความเพียงพอในตนเองสูงพอสมควร สามารถพึ่งตนเองได้ในเกือบทุกด้าน รวมทั้งมีการเกาะเกี่ยวกันหรือความเป็นชุมชนสูง เมื่อจำนวนคนในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ก็มีการขยายตัวไปตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่ในละแวกใกล้เคียง และมีความสัมพันธ์กันของหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กัน มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน รวมทั้งร่วมสร้างวัฒนธรรมชุมชนในท้องถิ่นตน

ความเป็นมาและความเป็นไปของสังคมเมือง - สังคมชนบทในเมืองไทย

สังคมเมือง มีลักษณะเด่นที่การกระจุกตัวของประชากรในพื้นที่แคบ ผู้คนที่อยู่ในชุมชนเมืองส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การบริหารและการบริการ (เช่น การท่องเที่ยว การศึกษา การขนส่ง การคมนาคม งานซ่อมบำรุง) ใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มีเทคโนโลยีระดับก้าวหน้า ในด้านวัฒนธรรม คนในสังคมเมืองต่างคนต่างอยู่ (ยกเว้นในชุมชนแออัด ซึ่งมีลักษณะวัฒนธรรมกึ่งเมืองกึ่งชนบท) มีความสนใจดินร่นรับผิดชอบเฉพาะตนและครอบครัว ดำเนินวิถีชีวิตในความทันสมัย รวมทั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมซึ่งมีปัญหาเรื่องมลพิษ การว่างงาน อาชญากรรม ความไม่เพียงพอของสาธารณูปโภคสาธารณูปการต่าง ๆ ปัญหาเหล่านี้จะเกิดขึ้นในเมืองใหญ่ลดน้อยลงในเมืองขนาดกลาง และอาจไม่พบในเมืองเล็กที่มีการบริหารจัดการที่ดี

สังคมชนบท ผู้อยู่อาศัยทำมาหากินเลี้ยงชีพจากทรัพยากรพื้นฐานทางธรรมชาติ มักใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน การลงทุนต่ำและอาศัยการสนับสนุนจากธรรมชาติ เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ พืช สัตว์ ส่วนความหนาแน่นและรายได้เฉลี่ยของประชากรนั้นต่ำกว่าชุมชนเมืองในด้านวัฒนธรรม มีความผูกพันทางเครือญาติและความสามัคคีในกลุ่มญาติมิตรสูง ให้ความสนใจร่วมใจทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น พิธีกรรม งานบุญต่าง ๆ ตลอดจนงานต่างเพื่อประโยชน์ของชุมชน สังคมชนบทในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนามักมีปัญหาความยากจน การว่างงาน การอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ สุขภาพอนามัยไม่ดีและปัญหาอื่น ๆ อีกหลายด้าน

สาเหตุที่ทำให้หมู่บ้านในสังคมร่วมสมัยช่วง พ.ศ. 2504 – 2544 เกิดสภาพล่มสลาย กระแสทุนนิยมที่แผ่เข้ามายังหมู่บ้านหรือสังคมชนบทภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับต่างๆ นั้นทำให้หมู่บ้านล่มสลาย อยู่ในความครอบงำและพึ่งพาสังคมเมืองทุกด้าน ทั้งนี้เพราะรัฐไม่มีแนวทางการรองรับที่เหมาะสม เมื่อหมู่บ้านต้องแปรเปลี่ยนไปตามพลังผลักดันของทุนนิยม อีกทั้งยุทธศาสตร์การพัฒนากระแสหลักของไทยเน้นการพัฒนาแบบไม่สมดุล มุ่งสู่ภายนอก และเป็นตลาดเสรี ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำอย่างมาก จึงเกิดการล่มสลายทางวัฒนธรรม

คำถามท้ายหน่วย

ข้อที่ 1 คนกลุ่มใดในสังคมไทยที่มักเป็นกลุ่มที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาของสังคมตลอดจนการทดลองสิ่งใหม่ๆ

ตอบ ชนชั้นกลาง เพราะเป็นชนชั้นปฏิบัติการที่มีความรู้ ความสามารถ

ข้อที่ 2 กลุ่มคนในสมัตจารีตจนถึงช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 มีกลุ่มชนชั้นใดบ้าง

ตอบ แบ่งได้กว้างๆ เป็น 3 กลุ่ม คือ ชนชั้นปกครอง ชนชั้นที่ถูกปกครอง และชนกลุ่มน้อยนอกระบบศักดินา

ชนชั้นปกครอง มี กษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง หรือมูลนาย

ชนชั้นถูกปกครอง ได้แก่ ไพร่และทาส

ชนกลุ่มน้อยนอกระบบศักดินา มีพระสงฆ์และชาวต่างชาติ

ข้อที่ 3 การจัดระเบียบทางสังคมเป็นสิ่งต้องมีในสังคมการปกครอง คำว่าระเบียบสังคม หมายถึงอะไร

ตอบ กฎเกณฑ์ หรือระเบียบที่แต่ละสังคมกำหนดขึ้นเพื่อกำกับให้การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนต่างๆ ดำเนินไปด้วยดี และการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นนี้ สมาชิกในสังคมต้องยอมรับร่วมกัน

ข้อที่ 4 ไพร่ในสังคมจารีตมีกี่ประเภท อะไรบ้าง

ตอบ มี 2 ประเภท คือ 1) ไพร่สม เป็นไพร่ที่เป็นสมบัติส่วนตัวของเจ้าขุนมูลนาย โดยได้รับพระราชทานจากกษัตริย์ ตามศักดินาของมูลนาย 2) ไพร่หลวง เป็นไพร่ที่ทำงานหลวงใช้แรงงานให้แก่กษัตริย์

ไพร่อาจจะส่งสิ่งของหรือจ่ายเป็นเงินแทนการถูกเกณฑ์แทนใช้แรงงานก็ได้ เรียกว่า ไพร่ส่วย

ข้อ 5 การปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัยในรัชกาลที่ 5 มีปัจจัยสำคัญที่เป็นพื้นฐานในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นสมัยใหม่ ได้แก่อะไรบ้าง

ตอบ การแผ่อำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก การขาดประสิทธิภาพของระบบไพร่และหน่วยงานราชการ และการที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้อิทธิพลของการตะวันตกมากขึ้น

ข้อ 6 ภาพรวมของสังคมไทยร่วมสมัยเป็นอย่างไร

ตอบ สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่โดยได้รับอิทธิพลจากตะวันตก มีการพัฒนาต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โครงสร้างชนชั้นในสังคมเปลี่ยนเป็นชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง ทั้งนี้มีเงื่อนไขที่เป็นปัจจัยสำคัญ คือ ระบบการศึกษา ที่ทำให้มีการเลื่อนฐานะทางชนชั้น

